

שמואל, [שמואל מסר לי פירוש לדבריו]:
האומר לחבירו "על מנת שאין לך עלי
אונאה", אין לו עליו אונאה. כמבואר לעיל
— שהמתנה על מה שכתוב בתורה בכהאי
גוונא, תנאו קיים, ד"מי יימר דעקר".

ברם, אם יאמר לו "על מנת שאין בו
אונאה", ונמצאה בו אונאה, הרי יש בו
אונאה.

כיון שאין במשמעות לשון זו שמחל לו על
תביעת האונאה, אלא שבמציאות אין כאן
אונאה, והרי נמצאה בו אונאה⁽¹⁸⁾.

הגמרא חוזרת לדון בדברי רב ושמואל, האם
מחלוקתם תלויה במחלוקת רבי מאיר ורבי
יהודה:

נא-ב אבל הכא, מי ידע הלוקח שיש במקח
אונאה, דמחיל?!, ולכן תנאו בטל⁽¹⁶⁾.

ושמואל אומר, אנא דאמרי "אין לו עליו
אונאה", אפילו לדעת רבי מאיר, שהמתנה
על מה שכתוב בתורה בדבר שבממון תנאו
בטל, כאן יודה לדברי, שתנאו קיים.

דעד כאן לא קאמר רבי מאיר התם, תנאו
בטל, אלא משום דודאי קא עקר. [ודאי עבר
על מה שכתוב בתורה].

אבל הכא, שהתנה "על מנת שאין לך עלי
אונאה", מי יימר דקא עקר מידי [שמא
תמצא בו אונאה, ונמצא שלא נעקר דין
התורה]?⁽¹⁷⁾.

אמר רב עקי: לדידי מפרשא לי מיניה דמר

חייבתו אלא ברצונה של האשה.

16. יש לדון בסברת "לא ידע דמחיל", הרמב"ן
[כתובות פד א] כתב — שאין זה מדין "מתנה
על מה שכתוב בתורה", אלא אפילו בדבר
הרשות כיוצא בתנאי זה — בטל הוא. דטעמא
משום דלא גמר ומחיל. והוי כשאר כל המוכרים
שאונאתם בטעות ולא הוי מחילה.

אך הריטב"א כתב שהטעם משום מתנה על
מה שכתוב בתורה. ובעלמא מהני בדבר
שבממון, משום דידע ומחיל. וכאן לא ידע
ומחיל.

ועיין עוד בברכת שמואל [בבא מציעא סי'
מב אות ו].

17. כלומר, אם אינו סותר את התורה באופן
מוחלט, לא חשיב כמתנה על מה שכתוב בתורה.
ולכאורה קשה, הרי בסופו של דבר התברר
למפרע שנעקר דין תורה, ומה אכפת לן במה
שבשעת התנאי לא היה מבורר?

והוכיח מכאן הגרי"ז [הובא בברכת שמואל
לח—ב] שהטעם ש"מתנה על מה שכתוב
בתורה תנאו בטל", אינו משום שאי אפשר
לתנאי לחול נגד דין תורה, אלא משום שאין
רשות לפעול תנאי נגד התורה, וכיון שאינו רשאי
לעשות תנאי כזה התנאי בטל.
ולכן — היכא שאין ודאות שהתנאי יחול נגד
דין התורה, מותר לעשותו. והתנאי קיים.

18. ומלבד דין אונאה, יש כאן גם מקח טעות,
שהרי הבטיח לו שאין בו אונאה, ונמצאה בו
אונאה. ואם רצה לחזור בו, יכול לחזור בו.
רש"י.

ובדעת רש"י כתב הב"ח [רכז—כד], דאפילו
בפחות משתות חזור. אך עיין בנתיבות המשפט
[שם סקי"ד] שהוכיח מדברי הסמ"ע שרק
בשתות יכול לחזור. כיון דבפחות משתות אין
עליה שם אונאה כלל. [ועיין עוד במחנה אפרים
דיני אונאה סימן יז].

ורבינו שמואל פירש — ש"על מנת שאין בו

“על מנת שאין לך עלי אונאה”, תנאו בטל?
אמר אביי: מהוורתא [מוכח מכח קושיא
 זו], **דרב שאמר** תנאו בטל, **סבר כרבי מאיר,**
ושמואל דאמר תנאו קיים **סבר כרבי**
יהודה⁽²¹⁾.

ורב יעמיד את התוספתא הנ"ל כדעת רבי
 יהודה.

רבא אמר: לא קשיא. כאן בסתם. כלומר —
 אמר לו “על מנת שאין לך עלי אונאה”, ולא
 אמר בפירוש שיש בחפץ זה אונאה, ובכהאי
 גוונא, לדעת רב אף רבי יהודה מודה שתנאו
 בטל. כיון ש“לא ידע דמחיל”.

ומקשינן: **מיתיבי**, שנינו בתוספתא: **הנושא**
והנותן באמנה, [דהיינו, אמר לחברו, מכור
 לי חפץ זה בכמה שתמצא, ותן לי דמיו לזמן
 פלוני. והנני סומך עליך, ונתן לו שכר
 טירחתו⁽¹⁹⁾], **וכן האומר לחבירו “על מנת**
שאינ לך עלי אונאה אמכור לך חפץ זה”,
אין לו עליו דין אונאה. עד כאן
 התוספתא⁽²⁰⁾.

והנה, לדעת רב **דאמר** לעיל — **“אנא**
דאמרי יש לו עליו אונאה, אפילו לרבי
יהודה”, **הא מני** [כדעת מי סברה התוספתא
 הנ"ל]?

הלא לפי דבריו, לית מאן דפליג שאם אמר

יותר ממחיר השוק. ובכהאי גוונא אין לו אונאה.
 כיון שאדעתא דהכי קנה ממנו, בידעו שאינו
 משלם לו את מחיר השוק אלא כפי שקנה ומעט
 יותר.

ועיין עוד ברמב"ם [מכירה יג—ה] [ובמגיד
 משנה שם. ובטור [רכז] והב"ח ובית יוסף שם.

20. בגמרא משמע דב“נושא ונותן באמנה”
 לכולי עלמא אין לו אונאה. ואף לדעת רב שלא
 מועיל תנאי, הכא מהני.

והקשה הנתיבות המשפט [רכז—יט] הרי
 “הנושא ונותן באמנה” הוי כאילו אמר לו “הריני
 סומך עליך שאין אונאה”, ומאי שנא מכל תנאי?
 ועיין שם במה שתירץ. ובמחנה אפרים
 [אונאה סי' טז].

21. צריך באור, בשלמא רב, הוכרחנו להעמידו
 כרבי מאיר, אך מגלן דשמואל כרבי יהודה,
 דילמא סבר אף כרבי מאיר, והתם שאני, ד“מי
 ימר דעקר”, כדלעיל, משא“כ הכא דודאי עקר?
 ועיין ברמב“ן, דרבא סבר כרב ענן הנזכר
 לעיל, ולשיטתו, אין להעמיד את דברי שמואל

אונאה”, משמע שלא יחול איסור לא תונו על
 המקח, והרי על כרחו הוא חל. ולהכי יש בו
 אונאה.

וברמב“ן כתב שלדברי רב ענן, שמואל ודאי
 לא סבר כרבי מאיר. דאי נימא כרבי מאיר, והכא
 “מי ימר דעקר” כדלעיל, אם כן אפילו אם יאמר
 “על מנת שאין בו אונאה” תנאו קים, ד“מי ימר
 דעקר”.

19. נחלקו הראשונים, כיצד שייכת אונאה
 במקרה זה: רש“י פירש — אם מכר השליח
 בפחות מדמיו אין למשלח טענת אונאה לומר
 “מכרת בפחות מדמיה, שלם לי את ההפרש”.
 וגם אם מכרו יותר על דמיו — אין השליח יכול
 לומר “קח את דמיה, והיתרה שלי”. כיון שאינו
 אלא שלוחו.

והקשו עליו התוספות מה שייך בזה לשון
 אונאה, הרי אין כאן שום רמאות, ולכל היותר
 יש כאן גרמת הפסד בעלמא?

ולכן פרשו “נושא ונותן באמנה” —
 שמאמינו בכמה קנה, ונותן לו כך ומעט יותר.
 ואחר כך התברר שהמחיר שהשליח קנה היה

אגב שהזכרנו לעיל דין "נושא ונותן באמנה", הובא כאן דין נוסף בענין זה:

תנו רבנן: הנושא והנותן באמנה, הרי זה לא יחשב את הרע באמנה, ואת היפה בשוה.

כגון — מי שהיה לו שני סוגי יינות, האחד — יין משובח שיש עליו קופצים, והשני — יין רע שאינו נמכר אלא בחנות אט אט.

ובא לתת לאחד את היין הרע שימכרהו באמנה, כדלעיל, ואמר לו — הרי לך יין יפה בשוויו, על מנת שתמכור לי את היין הרע בחנות כפי שתוכל. ולכשימכר, תן לי מעות שניהם.

וזה יהיה שכרך בעד עמלך — שתשאר בידך דמי היין היפה עד שתמכור את היין

כאן [בתוספתא מדובר] במפרש. כלומר — אמר לו "חפץ זה יש בו אונאה, והריני מוכרו לך על מנת שאין לך אונאה"⁽²²⁾.

ובכהאי גונא סבר רבי יהודה — תנאו קיים. כמו ב"על מנת שאין לך עלי שאר וכסות".

וכמו דתניא בברייתא: **כמה דברים אמורים שיש להם אונאה זה על זה, אם מכר לו בסתם, אבל במפרש מוכר, כגון שאמר ללוקח — "חפץ זה שאני מוכר לך במאתים, יודע אני בו שאינו שוה אלא מנה"⁽²³⁾, והריני מוכרו לך על מנת שאין לך עלי אונאה, אין לו עליו אונאה"⁽²⁴⁾.**

וכן לוקח שאמר למוכר, "חפץ זה שאני לוקח ממך במנה, יודע אני בו ששוה מאתיים, והריני לוקחו על מנת שאין לך עלי אונאה", אין לו עליו אונאה.

כרבי מאיר. כמו שבארנו שם. עיין שם. ברם, הריטב"א כתב, דאין הכי נמי, אין הכרח להעמיד את דברי שמואל כרבי יהודה, והוא הדין אפשר להעמידו כרבי מאיר, וכדלעיל.

23. עיין בפתחי תשובה [רכז טז] שהסתפק מה הדין אם נמצא החפץ שוה תשעים ותשעה, במקום מאה, האם שייך באותו זדינר דין אונאה או לא. עיין שם.

24. ועל כרחך ברייתא זו כרבי יהודה, דלרבי מאיר — אפילו במפרש לא מהני, דהא "על מנת אין לך עלי שאר כסות ועונה" מפרש הוא. ובכל זאת סבר רבי מאיר דלא מהני.

והקשו הראשונים: אם כן קשיא מברייתא זו על דברי שמואל, דמוכח שבסתם תנאו בטל, אף לדעת רבי יהודה?

ומבאר הריטב"א, שמואל יבאר את הברייתא "סתם" היינו בלא תנאי, ו"מפרש" היינו בתנאי. ועיין עוד ברמב"ן, ובחידושי הר"ן.

22. רש"י. ומשמע בדבריו, שאינו צריך לפרש לו כמה אונאה יש בחפץ, אלא סגי שידע שיש בו אונאה. [ועיין שער המלך פרק יא ממכירה הל' טז].

אך דעת הרמב"ם [פיג' ממכירה הלכה ג—ד], שצריך לפרש לו גם את שיעור ההונאה. ועיין מחנה אפרים [דיני אונאה סי' יד] דכל היכא שלא פירש את סכום האונאה לא גמר בדעתו למחול, ובדעתו לשוב ולתבוע את אונאתו.

ובשער המלך [שם] כתב שהרמב"ם לשיטתו שאין אדם מקנה דבר שאינו קצוב. והכא נמי

הרע. דהיינו — שכר המתנת מעות. והוי כריבית ואסור⁽²⁵⁾.

אלא, או יתן לו זה וזה באמנה, או זה וזה בשוה.

ואם נתן לו באמנה, כשיבואו לחשב את שכרו נותן לו שכר כתף, [סבל המוליכו מביתו לחנות], ואם היה צריך גמל, נותן לו גם שכר גמל, ושכר פונדק.

אך שכר עצמו אינו נוטל, שכבר נתן לו שכרו משלם.

ומקשינן: שכרו משלם מהיכא קא יהיב ליה [היכן נתן לו]?

אמר רב פפא בצדוריי, [מוכר בגדי קנבוס] ששכרם קבוע — דיהבי להם בשכר טרחת מכירתם ארבע פרוטות למאה.

מתניתין:

כשם שיש דין אונאה במחיר הסחורה, כך

יש דין אונאה אף במטבעות⁽²⁶⁾. שכן מטבע היוצא בשוק נשחק מחמת השימוש בו, ונחסר ממשקלו. משנתנו באה ללמד מהו שיעור האונאה במטבעות.

כמה תהא הסלע חסירה ממשקלה, ולא יהא בה דין אונאה?

רבי מאיר אומר: אם חסרים בה ארבע איסרות לסלע, איסר לדינר. דהיינו — 1/24. שהסלע, ארבעה דינרים, והדינר 24 איסרים⁽²⁷⁾.

ורבי יהודה אומר: ארבע פונדיונות לסלע, פונדיון לדינר. דהיינו — 1/12. שהדינר שוה שש מעות כסף, והמעצה — שני פונדיונים.

ורבי שמעון אומר: שמונה פונדיונות לסלע, **שני פונדיונים לדינר**⁽²⁸⁾. דהיינו —

והרמב"ם בפירושו המשניות תרץ — משנתנו עוסקת במקומות שאין דרכם להקפיד על חסרון המטבעות, ורק אנשים קמצנים נמנעים מלקבלם. אבל במקום שנמנעים מלקבלם — חייב להחזיר לו את החיסרון.

והנה, בגוף הדין ד"כל דבר שבמדה ובמנין ובמשקל", נחלקו הראשונים:

דעת רש"י והתוס' [לקמן שם] — שהמקח בטל לגמרי.

אך דעת הר"י מיגאש [ב"ב צ א] — שאין הממקח מתבטל, אלא צריך להחזיר את האונאה אף בפחות משתות. ועיין לקמן בסוגיא זו במה שנעיר בזה.

28. הקשו התוספות, מדוע לא אמר "מעצה לדינר", שהרי הדינר שוה שש מעות?

25. רש"י. ועיין בתוספות שפרשו בענין אחר. ובבאור דבריהם עיין בתוס' הרא"ש וברש"ש.

26. כתב הטור [רכז] — "ואף במטבע יש בו אונאה", וכתב ע"ז הסמ"ע [סקכ"ו] — "קא משמע לן בזה, דאע"ג ד"כי תמכרו ממכר" כתיב, ומטבע אין בו מקח וממכר כל כך, קמ"ל".

27. הקשו התוספות — והרי אמר רבא [לקמן נו ב] — "כל דבר שבמדה במנין ובמשקל אפילו פחות מכדי אונאה — חוזר", ומדוע כאן אינו חוזר אלא בשיעור אונאה?

ותרצו — דהכא בתורת מטבע נתן לו ולא בתורת משקל. ולהכי אינו חוזר אלא בשיעור אונאה.